

Joanna Angiel

W poszukiwaniu świata wartości poprzez geograficzne okulary

Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Humanitas. Pedagogika 12, 33-43

2016

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Joanna Angiel*

W POSZUKIWANIU ŚWIATA WARTOŚCI POPRZEZ GEOGRAFICZNE OKULARY

*Jak daleko odszedłeś
od prostego kubka z jednym uchem
od starego stołu ze zwykłą ceratą
od wzruszenia nie na niby
od sensu – od podziwu nad światem....*
ks. Jan Twardowski Rachunek dla dorosłego

WPROWADZENIE

Inspiracją i bodźcem do napisania tego rozdziału była chęć pokazania jednej z dróg wiodących do szukania, odnajdywania i uzewnętrzniania (np. uczniom, studentom, nauczycielom) wartości tkwiących w środowisku geograficznym, w tym – w miejscach naszego życia. Jest to ujawnienie świata widzianego subiektywnie – poprzez specyficzne *okulary geograficzne*, zdobywane w życiu zawodowym, w procesie poszukiwań i badań, pytań, wątpliwości, rozwiązań, odpowiedzi i ponownych, pozytywnie dręczących pytań badawczych. Nabywanie takiej percepcji odbywa się na geograficznej drodze szukania wartości uniwersalnych, na której można poznać (mentalne lub rzeczywiste) punkty i sposoby widzenia świata takich geograficznych mistrzów, jak np. Eugeniusz Romer, Wacław Nałkowski czy Gustaw Wuttke.

Wyzwaniem, przed jakim stoi obecnie dydaktyka geografii, jest przywracanie światu wartości w edukacji geograficznej uczniów, studentów, nauczycieli. Na uwagę zasługuje fakt, że z jednej strony poszukują oni niejako takiego świata, a jednocześnie nie dostrzegają go w całym jego bogactwie, tkwiącym w przyrodzie i środowisku geograficznym. Znają i cenią wartość wiedzy, dochodzenia do prawdy, ale inne wartości są dla nich zakryte. Ich odkrywanie poprzez edukację geograficzną prowadzoną wśród i dla uczniów oraz studentów nie musi dokonywać się w podróży na krańce świata, bowiem są one „ukryte” dosłownie za progiem domu, szkoły, uniwersytetu, w zetknięciu z miejscami życia, znanymi krajobrazami kulturowymi, środowiskiem przyrodniczym, geograficznym – jako całością, a także z ich elementami (Tuan,

* Uniwersytet Warszawski.

1987; Jędrzejczyk, 2003). W ten sposób rodziła się myśl o poszukiwaniu wartości na geograficznej ścieżce dydaktycznej nad najbliższą rzeką.

SPECYFIKA GEOGRAFICZNEGO POSTRZEGANIA ŚWIATA

Geografia – jest nie tylko nauką, ale też pewnym sposobem podejścia do życia, stanowi cenne doświadczenie zawodowe i wyznacza drogą życiową. Możemy dzięki niej wypracować oryginalny sposób patrzenia na świat. Z całą pewnością jest ono m.in. efektem edukacji geograficznej, w wyniku której zdobywa się umiejętności i konstruuje wiedzę potrzebną do rozumienia otaczającego świata. Istotny jest tu nie tylko proces kształcenia, ale także cechy osobowościowe, motywacje do otwierania się na świat i jego poznawania. Wszystko to tworzy metaforyczne *okulary geograficzne*. Słowo *geograficzne* wskazuje na filtr percepcyjny: kulturowy i zawodowy, przez który postrzegane jest środowisko geograficzne, krajobrazy, miejsca, obszary itp. *Geograficzne postrzeganie* jest zatem specyficzną percepcją świata, dokonywaną przez człowieka wyposażonego w wiedzę geograficzną oraz posiadającego rozmaite umiejętności związane z tą dziedziną. Wiedza geograficzna jest tu warunkiem niezbędnym, ale nie jedynym. Jest nim także dar wyobraźni i intuicji. Łącznie z wiedzą stanowią one tzw. zmysł geograficzny, rozumiany także w sensie metaforycznym* (Wilczyński, 2011).

W *Międzynarodowej Karcie Edukacji Geograficznej UNESCO*** zawarto podstawowe pytania badawcze, które zadaje sobie geograf. Uzupełniłam je o pytania i fragmenty, które moim zdaniem powinny się tam znaleźć (wyróżniam je w tekście kursywą) zwłaszcza wówczas, gdy się jest geografem dydaktykiem. Są to pytania: gdzie TO jest? Jakie TO jest? Dlaczego TO jest takie (*dla czego TO jest tu/tam*)? Jak TO powstało, jak się zdarzyło? Jaki TO ma wpływ na...? *Jaką TO ma wartość (na różnych poziomach taksonomicznych, w tym – duchowym i transcendentnym) i jakie ma TO znaczenie (nie tylko dla człowieka)*? Jak TYM się powinno gospodarować dla wspólnej korzyści (rozwój zrównoważony) człowieka i środowiska przyrodniczego, którego jest on elementem?

* Określenie użyte po raz pierwszy przez W. Nałkowskiego, stosowane przez E. Romera, przywoływane i ponownie interpretowane w nowych warunkach społeczno-ekonomicznych (m.in. w pracach M. Pulinowej, W. Wilczyńskiego, E. Szkurląt, T. Sadoń-Osowieckiej, A. Hibszer, J. Angiel).

** *Międzynarodowa Karta Edukacji Geograficznej* powstała w wyniku prac Komisji Edukacji Geograficznej Międzynarodowej Unii Geograficznej w 1992.

GEOGRAFICZNE POSTRZEGANIE ŚWIATA – METODA KRAJOZNAWCZA GUSTAWA WUTTKEGO

Geograficznych okularów używał z całą pewnością profesor Gustaw Wuttke^{*}; uczył tego spojrzenia nauczycieli poprzez stosowanie w zajęciach terenowych tzw. *metody krajoznawczej*. Aby określić istotę tej metody, której nazwę nadał profesor Wuttke, trzeba zobaczyć go oczami wyobraźni wraz z nauczycielami w terenie, na przykład na wydmie, gdzie nachylony nad kępą trawy – szcztolichy siwej unaocznia słuchaczom jej celową budowę, barwę oraz przystosowanie do życia w trudnych warunkach glebowych i specyficznych warunkach geomorfologicznych. Owa analiza prowadzi do całościowego postrzegania środowiska geograficznego. Szcztolicha jest tylko jego elementem, a także – jednym z ogniw związków przyczynowo-skutkowych, procesów i zjawisk w nim zachodzących. Profesor przedstawia przy tym i werbalizuje swój warsztat badawczy, przedstawia proces myślenia naukowego, na podstawie którego uczestnicy zajęć terenowych poznają etapy i sposoby zbliżania się do prawdy o złożoności i funkcjonowaniu systemu środowiska geograficznego, jego elementach, przystosowaniach i powiązaniach. Na podstawie doświadczeń, wnikliwej obserwacji ukierunkowanej stosowanej w terenie stawia pytania badawcze, prowadząc uczniów do odpowiedzi i konstruowania wniosków – kształcąc w ten sposób ich myślenie dedukcyjne. Celowość i istotę *metody krajoznawczej* podkreśla w następujący sposób:

Zagadnienia rodzące się z obserwacji rozrastają się i wiążą z innymi – zdawałoby się nic nie mającymi wspólnego. Każdy fakt tłumaczy się całym środowiskiem, a środowisko częściowo i tym faktem dopasowanym do otoczenia, przystosowanym do niego. Dostrzec ten stosunek, ten ład – to jest zrozumieć konsekwencje i odczuć piękno otoczenia, krajobrazu, poznać oblicze danego zakątka naszej ziemi. To jest właśnie zadaniem krajoznawstwa (Wuttke, 1961, s. 21).

To jest również jedno z priorytetowych zadań i celów edukacji geograficznej. Jest to przykład jednego z podejść do geografii, zwanego przez Wacława Nałkowskiego **geografią rozumową** (Nałkowski, 1968).

W **metodzie krajoznawczej** Gustawa Wuttke jest miejsce nie tylko na analizy i syntezy naukowe, ale także na doznania estetyczne, zadziwienia pięknem, odczuwanie wartości. Dostrzeżenie piękna polskich krajobrazów w bezpośrednim zetknięciu z nimi wzmocnione zostaje „malowaniem słowem” ich barw, struktury, zestawień, układów, dominant itp.

Gdy w ten sposób młodzież zapozna się ze swoim środowiskiem – być może wzbudzi się w niej stosunek do kraju uczuciowy, miły, miłosny. Dopiero wtedy można mówić o miłości ojczyzny, o patriotyzmie. A nawet może nie mówić, bo oczy samym swoim

* Gustaw Wuttke (1887–1975) – geograf, przyrodnik i chemik; nauczyciel i badacz, zwolennik krajoznawstwa w nauczaniu geografii; dydaktyk geografii zaliczany do grona mistrzów w tej dziedzinie; utworzył pierwszą w Polsce pracownię dydaktyki geografii.

odmiennym błyskiem wyjawia ten intymny stosunek do ziemi i człowieka zamieszkującego tę rodzinną ziemię – ojczyzną (Wuttke, 1961, s. 21).

Jest to inne podejście przez W. Nałkowskiego, zwane *geografią malowniczą*. Wiele jest w niej odniesień do wartości wyższego rzędu niż tylko użytkowe, wiele możliwości doznań estetycznych, duchowych! Jest ona w dzisiejszych czasach już nieobecna w szkolnych podręcznikach i bardzo rzadko stosowana w edukacji akademickiej.

Rzeki są jednym z elementów środowiska przyrodniczego i geograficznego, na przykładzie których można przedstawić różne wartości, jakie w nich tkwią. Aby się one ujawniły, musi wprawdzie nastąpić w człowieku akt woli, chęć ich poszukania. Oczywiście, wartości istnieją i poza aktem poznania, bowiem przyroda i jej składowe są także, a może i przede wszystkim – wartością obiektywną, „samą w sobie” (autoteliczną) – wyznaczającą najwyższe cele życia (Tischner, 1984). Ich przeciwstawieniem są wartości subiektywne, postrzegane, odczuwane, uznawane i przeżywane. Warto je spróbować odnaleźć na przykład właśnie nad rzekami. Może w grupie, może samotnie – z pewnością jednak w ciszy. Pomóc w tym mogą teksty naprowadzające, pytania, zdjęcia, sztychy itp. umieszczone tak, jak to bywa na klasycznych ścieżkach dydaktycznych – tzn. na tablicach lub w folderach.

Kategorie wartości, jakich możemy szukać nad rzekami, można rozpatrywać zgodnie z ich rangą – np. od najniższej do najwyższej. Podstawę tak powstałej piramidy stanowią wartości egzystencjalne i ekologiczne (rzeka i jej dolina jako czynnik, źródło życia oraz miejsce i przestrzeń życia człowieka). Jednocześnie należy pamiętać, że rzeka jest źródłem, miejscem i przestrzenią życia nie tylko człowieka, ale i roślin oraz zwierząt. A zatem rozpatrywać trzeba tu także wartość ekosystemów, różnorodności biologicznej i georóżnorodności, pamiętając przy tym, że są to z zasady wartości niematerialne, nieprzeliczone na żadne pieniądze (Żylicz, 1997). Istnieją także wartości funkcjonalne, w tym gospodarcze i społeczno-kulturowe (np. rzeka – źródło wody, energii, kruszywa; droga wodna – żegluga, transport, źródło wody dla przemysłu i rolnictwa, rzeka jako odbiornik wody, miejsce wypoczynku, uprawiania turystyki, sportu, miejsce pracy). Część wartości kulturowych stanowi w hierarchii wyższą kategorię, np. rzeka może być motywem w sztuce, w architekturze, może być związana z obrzędami, zwyczajami, tradycjami, a także wiązać się z nią mogą wartości historyczne oraz symboliczne (Gierszewski, 1982). Jeszcze wyżej znajdują się wartości estetyczne (piękno samej rzeki, przyrody i krajobrazów nadrzecznych). Na tym samym poziomie kategorii można umieścić wartości krajoznawcze – związane zarówno z odczuwaniem piękna rzeki, jak i z dochodzeniem do prawdy o niej. Rzeka jest często elementem rodzimego krajobrazu, tworzącym jego tożsamość. Ma wartość sentymentalną, symboliczną, kulturową – jej obraz lub wspomnienie o niej może przywoływać ojcowiznę, własny region, Ojczyznę. Najwyżej umiejscowione są wartości metafizyczne, transcendentalne, wiążące się ze sferą *sacrum* odkrywaną i odczuwaną czasami w przestrzeni rzeki – w spotkaniu z nią samą lub miejscami i znakami ją przywołującymi, tzw. hierofaniami (Eliade, 1996; Madurowicz, 2002; Angiel, 2012).

GEOGRAFICZNO-AKSJOLOGICZNA ŚCIEŻKA DYDAKTYCZNA NAD RZEKĄ

Dydaktyczne ścieżki przyrodniczo-geograficzne są znane w Polsce od lat 70. ubiegłego wieku (Angiel, 2006). Najliczniejsze są ścieżki przyrodnicze, o wiele rzadziej spotkać można geograficzne. Te ostatnie przedstawiają najczęściej genezę i cechy charakterystyczne danego obszaru, ze szczególnym uwzględnieniem form rzeźby powierzchni terenu, z opisem funkcjonowania przyrodniczych zjawisk, procesów i mechanizmów. O wiele rzadsze są przypadki ścieżek mających na celu poznanie specyfiki krajobrazu kulturowego miasta i umiejętności jego czytania (Angiel, 2008).

Dzięki zajęciom terenowym na geograficznych ścieżkach dydaktycznych uczniowie mogą poznać cechy i wartości środowiska geograficznego. Umożliwiają one łączenie rozmaitych podejść: kompleksowego, problemowego, analitycznego i syntetycznego, a także podmiotowego i geograficzno-humanistycznego nastawionego na różnice w postrzeganiu i odczuwaniu środowiska przez uczestników. Łączą rozmaite cele edukacyjne, jak np.: rozpoznawanie zróżnicowania przestrzennego elementów środowiska geograficznego oraz ich zmienności czasowej, tworzenie i umacnianie tożsamości lokalnej i regionalnej oraz postaw odpowiedzialnych za środowisko, kształtowanie hierarchii wartości w swoim życiu i postaw prośrodowiskowych, odkrywanie piękna krajobrazu, a także negatywne odbieranie destruktywnych działań, rozwijanie umiejętności dostrzegania w danym terenie cech prawidłowego zagospodarowania, ładu przestrzennego itp. (Angiel, 2006).

Istnieje potrzeba wyznaczenia pierwszej w Polsce przykładowej ścieżki nadrzecznej o charakterze i geograficznym, i aksjologicznym. Byłaby ona ujawnieniem na podstawie tematu RZEKA geograficznego *credo* dotyczącego ponadczasowych wartości geografii jako dyscypliny naukowej (Degórski, 2009), sposobu myślenia i postrzegania rzeki przez *okulary geograficzne* z zastosowaniem ujęcia aksjologicznego (Wilczyński, 2009). Z podejściem odkrywającym wartości geografii (Janicki, 2009) oraz wartości rzeki, ujmującym je w kategorii i hierarchię (Wojtanowicz, 2009). Byłaby to ścieżka, w której przeplatają się podejścia i ujęcia wyżej opisane, zastosowane dawne metody w nowej odsłonie oraz nowe metody wykorzystane do geograficznego i aksjologicznego patrzenia na świat – na miejsca, w których mieszkamy, na obiekty, elementy środowiska, z którymi się na co dzień spotykamy, ale ich częstokroć nie doceniamy. Widziane byłyby one w perspektywie, będącej odzwierciedleniem geografii humanistycznej, która przeciera drogi do

prezentowania sytuacji niepoddających się kwantyfikacji, związanych z jakościowymi aspektami życia człowieka (Szkurłat, 2004, s. 11–12).

Jest ona nastawiona w sposób szczególnie na badanie znaczenia miejsc w życiu człowieka i ich wartościowanie przez niego oraz związane z nimi emocje (Piróg, 2004). Taka geografia i edukacja geograficzna „z ludzką twarzą”, nie pomija aspektów egzy-

stencjalnych i duchowych, ukierunkowanych na poznawanie, doświadczanie i przeżywanie wartości – w tym wartości rzeki (Angiel, 2012a).

W pewnej mierze przykładem takiej ścieżki biegnącej brzegami rzeki jest jednokilometrowa trasa wiodąca wzdłuż rzeki Tamizy w London (stan Ontario) w Kanadzie. Przywołany jest na niej aspekt geograficzny oraz historyczny rzeki i miasta, które – jak brzmi tekst – nie zaistniałoby bez niej. Na tablicach, oprócz zaprezentowania charakterystycznych cech geograficznych rzeki (z wykorzystaniem fragmentów map i planów miasta), przywołane są różne wartości użytkowe Tamizy, zilustrowane odpowiednio poprzez sztychy, grafiki, zdjęcia. Jej wartości symboliczne, estetyczne i duchowe zostały wydobyte poprzez krótkie fragmenty tekstów literackich, pochodzące np. z książki *O czym szumią wierzby* (Grahame, 2007). Podobna ścieżka z tekstami reprezentującymi patrzenie przez *geograficzne okulary* (wykorzystanie metody krajoznawczej) z wyeksponowaniem różnych wartości rzeki może być podstawą edukacji nad polskimi rzekami, np. nad Wisłą i nad Wartą^{*}, graniczną Odrą^{**}, ale i nad innymi, mniejszymi rzekami, jak np. Radunią, Słupią czy Bobrem z zabytkowymi, czynnymi do dzisiaj i świetnie prosperującymi małymi elektrowniami wodnymi. Ścieżka taka mogłaby powstać także nad rzeką Kamienną; miałaby ona na celu przywołanie wartości gospodarczych tej rzeki, która stanowiła ongiś historyczno-gospodarczą oś Staropolskiego Okręgu Przemysłowego. A także uświadomienie obecnie coraz istotniejszych innych jej walorów: turystycznych, wypoczynkowych, krajoznawczych oraz edukacyjnych.

Najtrudniejsze jest, jak już wspomniano, ujawnianie wartości symbolicznych oraz duchowych związanych z rzeką oraz szukanie wartości transcendentnych w różnych miejscach w nadrzecznych krajobrazach i ich elementach. Zwłaszcza odkrywanie wartości transcendentnych stanowi dużą trudność, bowiem:

Zamknąć w słowie sferę *sacrum*, to tak jakby zamknąć w nim muzykę. A to jest niemożliwe. Muzyka wtedy przestaje być muzyką, przestajemy ją słyszeć. Istotą muzyki jest kompozycja, wykonanie i słuchanie. Istotą *sacrum* jest odczuwanie, myślenie, zawsze wiara w coś nieuchwytnego. [...] Dopóki jest przekazywana z ust do ust, dopóty żyje, zapisana – zdaje się zastygła maską dawnej głębi i sensu (Madurowicz, 2002, s. 22).

Ową nieuchwytność i nieokreśloność przywołuje również M.Z. Pulinowa, nakłaniając do

ukorzenia się [wobec *sacrum* – dop. J.A.] w niemym skupieniu. Niech będzie cząstką tajemnicy w tobie, niech będzie cząstką tajemnicy świata (Pulinowa, 2005, s. 119).

A zatem może nie należy tych wartości opisywać na planszach, tablicach czy w folderach ścieżki. Może warto je tylko delikatnie przywoływać poprzez fragmenty tekstów literackich (Mazurkiewicz, 1986), refleksje, świadectwa czy też celowe niedopowie-

* Są to rzeki, których wartości symboliczne odnajdujemy w hymnie narodowym.

** Istnieje tam interesujące dziedzictwo kulturowo-techniczne wiążące się z szeroko pojętą gospodarką wodną.

dzenia? Wspólne odkrywanie wartości nadrzędnych, przede wszystkim transcendentnych, powinno być wcześniej gruntownie i wielokrotnie przemyślane. Takich zajęć nie można przeprowadzić bez wcześniejszego przygotowania uczestników, a także w zbyt dużej grupie. Wymagają one wcześniejszego poznania uczniów od strony duchowej, nawiązania z nimi relacji interpersonalnych, zachowania delikatności i umiaru w operowaniu słowami, nieprzekraczania pewnej granicy mentalnej intymności (Angeł, 2012b).

Trzeba także samemu poznać takie miejsca nad rzeką, gdzie kontakt z przyrodą może stać się spotkaniem z jej wartościami (nie tylko utylitarnymi, ale autotelicznymi, uniwersalnymi czy też transcendentnymi). Najtrudniejsze jest znalezienie miejsca nad rzeką, a następnie stworzenie atmosfery wyciszenia i zadumy, w której możliwe stanie się odkrycie nad nią sfery *sacrum*. Nieodzowne jest wcześniejsze wyciszenie i skupienie, co nie jest łatwe w dzisiejszym hałaśliwym świecie. Czas milczenia pozwala na głębsze, osobiste duchowe odkrywanie rzeki, na jej kontemplację. Umożliwia indywidualne poszukiwanie *sacrum* wewnątrz siebie i na zewnątrz – w odniesieniu do rzeki. Daje szansę dotknięcia jej tajemnicy i misterium. Powstaje też pytanie, co warto w trakcie zajęć nad rzeką uzewnętrznić, a co przemilczeć, bo nie zdoła się tego ogarnąć słowami? Nadmiar słów może stać się bowiem „klatką”, w której można, nawet niechcący, zamknąć czy wręcz zniszczyć tajemnicę *sacrum*. Jakie są zatem proporcje słów i milczenia na temat wartości duchowych rzeki? Wymaga to odpowiedniego wyważenia, zależnego od możliwości i umiejętności otwarcia się na tajemnicę *sacrum* przez nas i naszych uczniów. Wymaga też odwagi i zdobycia się na niemały wysiłek, jakim jest próba podzielenia się takim doświadczeniem i odczuwaniem (Angeł, 2012b). A czasem właśnie – przemyślanego milczenia. Warto pamiętać, że tego rodzaju zajęcia terenowe w poszukiwaniu wartości rzeki należy traktować jako „stwarzanie okazji”, a nigdy – jako obligatoryjne „ćwiczenia do zaliczenia”.

KONCEPT GEOGRAFICZNO-AKSJOLOGICZNEJ ŚCIEŻKI DYDAKTYCZNEJ NAD BZURĄ

Nie spotkałam w Polsce ścieżki dydaktycznej, mającej na celu ujawnianie różnych kategorii wartości rzeki, w tym wartości uniwersalnych (prawdy, dobra, piękna). Dokonałam zatem próby jej konceptualizacji w terenie, na przykładzie rzeki Bzury w Sochaczewie. Zatytułowałam ją Nad Bzurą – w poszukiwaniu wartości i związków człowieka z rzeką.

Pierwszy punkt wyznaczyłam na krawędzi wysokiej skarpy nadrzecznej, w pobliżu lokalnego cmentarza. Jest to miejsce stanowiące potencjalny punkt widokowy, z którego rzekę można podziwiać na długim, niemal pięćsetmetrowym odcinku, przywołując jej walory estetyczne i krajobrazowe. Obecnie jednak służy ono, niestety, jako przycementarny śmietnik.

Historia lokalizacji sochaczewskiego zamku jest ściśle związana z ukształtowaniem powierzchni terenu: z doliną rzeki, jej krawędzią, wysoczyzną polodowcową i samą rzeką jako linią strategiczną. Fenomen tego miejsca (*genius loci*) powinien być wydobyty przez geograficzny, kompleksowy jego opis – odczytanie krajobrazu historycznego oraz kulturowego. Tu byłby kolejny punkt przywołujący rzekę jako wartość egzystencjalną, ważny czynnik lokalizacji grodu oraz jej wartość strategiczną. W tym też punkcie nieodzowne byłoby przedstawienie rzeki jako granicy frontu wrześniowego 1939 roku. Bitwa nad Bzurą była największą bitwą w kampanii wrześniowej. Na jej linii armia generała Kutrzeby rozpoczęła kontrofensywę przeciwko niemieckim najeźdźcom, agresorom kierującym się ku Warszawie.

Schodzimy ku rzece, jej brzegom. Ich stan wiele mówi o odwróceniu się ludzi i miasta od rzeki. W dnie doliny jest obecnie tor *motocrossowy*, z pewnością potrzebny pewnej grupie ludzi. Zajmuje on jednak miejsce reprezentacyjne, miejsce u podnóża zamkowego wzniesienia. Warto postawić więc znak zapytania o tę lokalizację – nie negując i takiej potrzeby wypoczynku (która mogłaby być realizowana gdzie indziej). Warto bowiem wytyczyć w tym miejscu, u stóp zamku, aleję czy ścieżkę spacerową, a także – równoległe np. trasę rowerową, jak to uczyniono w innych miastach nadrzecznych po to, by mentalnie przywrócić rzekę mieszkańcom miasta i okolic poprzez ujawnienie jej różnych wartości. Tędy mógłby przebiegać fragment ścieżki, na której znalazłyby się plansze, a na nich teksty, profile, szkice dotyczące rzeki i elementów jej doliny, z opisem wartości tego ekosystemu, wartości rzeki jako korytarza ekologicznego; można tu przywołać nazwy gatunkowe drzew i roślin zielnych oraz gatunki zwierząt typowych dla tej formy terenu, obszarów zalewowych i nadzalewowych, dla tutejszych siedlisk, łągów nadrzecznych – i ich powiązań z innymi elementami środowiska (metoda krajoznawcza). Tu mogą przemówić teksty ukierunkowujące uwagę na postrzeganie piękna rzeki, jak również tablice z krótkimi opowieściami o Bzurze (o jej wartościach egzystencjalnych i kulturowych), przywołanymi przywołanych przez starszych mieszkańców (Olaczek, 2002). Z mostu można obserwować dolinę Bzury w jej profilu podłużnym i poprzecznym, uświadomić sobie piękno rzeki, która była i nadal może być motywem w sztuce, w tym – w malarstwie. Dalej, 200 metrów w dół rzeki, była kiedyś przystań żeglarska dla łodzi i kajaków. Obecnie nie ma po niej śladów. Tu powinien być kolejny punkt ścieżki – mówiący o konieczności przywrócenia pamięci społeczno-kulturowej wartości Bzury (wypoczynek, sport, turystyka nad jej brzegami) i przywołujący tożsamość społeczności lokalnej organicznie kiedyś związanej ze swoją rzeką. Jak cenna była dla nich rzeka i owa przystań – opowie tekst na tablicy ścieżki zilustrowany np. zdjęciami wyciągniętymi z albumów rodzinnych przywołującymi jej społeczne wartości.

Ostatni punkt ścieżki dotyczący poszukiwań sfery *sacrum* nad rzeką nie musi być zlokalizowany przy kościele w Sochaczewie usytuowanym nad Bzurą (a jednocześnie przy hałaśliwej drodze samochodowej). A właściwie – nie powinien tam być. Trzeba go poszukać samemu. I nie musi tam się znajdować tablica informacyjna. Gdyby

jednak istniała – mogłyby być na niej przywołane teksty uświadamiające, czym są wartości duchowe związane z rzeką, które miejsca i jakie ich elementy mogą tworzyć sferę *sacrum*, jakie są wewnętrzne i zewnętrzne uwarunkowania tych poszukiwań i odkryć. A może w tym celu nie jest potrzebna taka tablica. Można by w tym przypadku zastosować technikę mp3 z nagraniem takiego tekstu, wraz z wątkami poetyckimi, sakralnymi. Pamiętać bowiem należy, że ma to być jedynie okazja stworzona do poszukiwania sfery *sacrum* nad rzeką.

ZAKOŃCZENIE

Wiele jest dróg, metod i form zajęć umożliwiających rozpoznawanie wartości w życiu i w środowisku życia człowieka. W artykule przedstawiłam tylko przykład ich poszukiwania i odnajdywania nad rzeką.

Najlepiej byłoby, aby taką ścieżkę nad rzeką utworzyli sami uczniowie ze wsparciem merytorycznym nauczyciela! Nie musi to być jednak koniecznie ścieżka z tablicami. Ważne jest, by wiodła wzdłuż brzegów rzeki (miejscami może i w poprzek, przez mosty!) oraz jednocześnie... w głąb umysłu i serca. Wymaga ona ujęcia geograficznego (fizyczno-geograficznego oraz geograficzno-humanistycznego) połączonego z ujęciem aksjologicznym. Wymaga skupienia i refleksji. A przede wszystkim... ciszy wewnętrznej. Albowiem wartości (w tym przypadku – rzeki) nie tylko się poznaje, ale przede wszystkim się je przeżywa...

BIBLIOGRAFIA

- Angiel, J. (2006). The role of didactic trails in geographical education in Poland. *Miscellanea Geographica*, 12.
- Angiel, J. (2008). Edukacja geograficzna poprzez „czytanie” i percepcję miasta. Miejskie ścieżki dydaktyczne. *Geografia w Szkole*, 4.
- Angiel, J. (2012a). *Rzeka Wisła – jej wartości i percepcja. Wisła w edukacji geograficznej*. Warszawa.
- Angiel, J. (2012b). Rzeka i jej przestrzeń – percepcja sfer profanum i sacrum. W: S. Bernat, M. Flaga (red.). *Sacrum w krajobrazie*. Sosnowiec.
- Degórski, M. (2009). Ponadczasowe wartości geografii jako dyscypliny naukowej. W: G. Janicki i M. Łanczot (red.). *Geografia i wartości*. Lublin.
- Eliade, M. (1996). *Sacrum i profanum*. Warszawa.
- Gierszewski, S. (1982). *Wisła w dziejach Polski*. Gdańsk.
- Grahame, K. (2007). *O czym szumią wierzby*. Kraków.

- Janicki, G. (2009). *Wartości poznawcze geografii*. W: G. Janicki i M. Łanczot (red.). *Geografia i wartości*. Lublin.
- Jędrzejczyk, D. (2003). Humanistyczna interpretacja krajobrazu kulturowego. W: E. Orłowska i J. Klementowski (red.). *Kulturowy aspekt badań geograficznych. Studia teoretyczne i regionalne*. Wrocław.
- Madurowicz, M. (2002). *Sfera sacrum w przestrzeni miejskiej Warszawy*. Warszawa.
- Mazurkiewicz, E. (1986). *Wisło moja, Wisło stara*. Kraków.
- Mentel, K. (2011). Koncepcja geografii malowniczej. *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Geographica, II*.
- Nałkowski, W. (1968). *Dydaktyka geografii. Wybór pism*. Warszawa.
- Olaczek, R. (2002). Rzeka w życiu lokalnej społeczności. W: J. Kułtuniak (red.). *Rzeki. Kultura. Cywilizacja. Historia, t. 11*. Katowice.
- Piróg, D. (2004). Świat przeżywany – świat poznawany: o kryteriach doboru treści do wychowującej edukacji przyrodniczej i geograficznej. W: J. Michalczyk (red.). *Badania geograficzne w poznawaniu środowiska*. Lublin.
- Szkuřlat, E. (2004). *Więzi terytorialne młodzieży z miastem. Uwarunkowania. Przemiany*. Łódź.
- Tischner, J. (1984). Etyka wartości i nadziei. W: J.A. Kłoczowski i J. Tischner (red.). *Wobec wartości*. Poznań.
- Tuan, Y.F. (1987). *Przestrzeń i miejsce*. Warszawa.
- Wilczyński, W. (2009). *Edukacyjny potencjał geografii*. W: G. Janicki i M. Łanczot (red.). *Geografia i wartości*. Lublin.
- Wilczyński, W. (2011). Czym jest zmysł geograficzny. *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia Geographica, II*.
- Wojtanowicz, P. (2009). *Motyw triady wśród wartości edukacji geograficznej*. W: G. Janicki, M. Łanczot (red.). *Geografia i wartości*. Lublin.
- Wuttke, G. (1961). *Uwagi o metodach krajoznawczych w nauczaniu i wychowaniu*. W: S. Rodkiewicz (red.). *Nauczyciel krajoznawca na Mazowszu*. Warszawa.
- Żylicz, T. (1997). Wartość środowiska przyrodniczego. *Aura, 1*.

W POSZUKIWANIU ŚWIATA WARTOŚCI POPRZEZ GEOGRAFICZNE OKULARY

Słowa kluczowe: edukacja geograficzna, edukacja aksjologiczna, percepcja miejsca, wartości uniwersalne, wartości rzeki, ścieżka dydaktyczna

Streszczenie: W rozdziale przedstawiono specyfikę geograficznego postrzegania świata, metaforycznie nazwanego *okularami geograficznymi*. Została ona przywołana m.in. w *Międzynarodowej Karcie Edukacji Geograficznej* UNESCO poprzez zestawienie pytań badawczych, jakie zadaje geograf. Taka specyficzna percepcja uwidacznia się także w tzw. *metodzie krajoznawczej* Gustawa Wuttkego, w której splatają się różne wątki poznawcze oraz emocjonalne, istotne w edukacji regionalnej oraz edukacji aksjologicznej. Wielorakie wartości środowiska geograficznego zestawione zostały na przykładzie rzek, które są ich elementem. Wartości te zostały zilustrowane na przykładzie rzeki Bzury w Sochaczewie, dla której opracowano koncepcję geograficzno-aksjologicznej ścieżki dydaktycznej.

IN SEARCH OF THE WORLD OF VALUES THROUGH GEOGRAPHICAL GLASSES

Keywords: geographical education, axiological education, perception of place, universal values, values of rivers, educational trail

Abstract: Author presents the specificity of geographical perception of the world, which is metaphorically called *geographical glasses*. It has been referred to, inter alia, in *International Charter on Geographical Education* by listing research questions raised by a geographer. Such specific perception is also noticeable in Gustav Wuttke's *sightseeing method*, which combines diverse cognitive and emotional motives crucial for both regional and axiological education. Various values of geographical environment have been collated with regard to the rivers. These values are illustrated on the example of the Bzura river in Sochaczew, for which a concept of a geographical-axiological educational trail has been developed.